

RAJMUND MICHALSKI*

Nowy raport EASAC. Towards a sustainable future: transformative change and post-COVID-19 priorities

Wprowadzenie

Radę Doradczą Akademii Europejskich EASAC (ang. European Academies Science Advisory Council, <https://easac.eu/>) tworzą dobrowolnie przedstawiciele Akademii Nauk krajów będących członkami Unii Europejskiej. Jest ona organizacją wolną od komercyjnych i politycznych wpływów, jej członkowie pracują w niej społecznie, a celem jej działalności jest wymiana poglądów poszczególnych krajowych Akademii Nauk, tak aby wspólnym głosem wpływać na decyzje polityczne i gospodarcze, podejmowane m.in. przez Parlament Europejski. Polska Akademia Nauk jest członkiem EASAC od momentu przystąpienia Polski do wspólnoty europejskiej, czyli od roku 2004. Organizacja ta tworzy trzy panele tematyczne, tj. energetyczny, nauk o życiu oraz środowiskowy, którego polskim reprezentantem mam zaszczyt być od roku 2007. Obecnie funkcję prezydenta EASAC pełni prof. Christina Moberg, którą w roku 2017 mieliśmy zaszczyt gościć w Warszawie podczas zorganizowanego przez PAN Panelu Środowiskowego.

W minionych latach EASAC przygotował i opublikował raporty dotyczące następujących zagadnień: wydobycia gazu łupkowego, sekwestracji CO₂, alternatywnych źródeł energii, żywności modyfikowanej genetycznie, polityki w zakresie zmian klimatycznych, ekstremalnych zjawisk pogodowych, gospodarki zasobami wodnymi, czystych technologii węglowych czy biopaliw. Nowymi problemami, którymi się obecnie zajmujemy, są m.in. zanieczyszczenia środowiska nanomateriałami i plastikami, a także gospodarka surowcami strategicznymi czy zmiany klimatu powodowane przemysłową hodowlą zwierząt. W czasach szybkiego postępu technologicznego zaczynamy zdawać sobie sprawę z tego, że świat stoi w obliczu wielu zagrożeń i problemów do niedawna niedostrzegalnych lub nieistniejących. Wiele z nich jest ze sobą ściśle powiązanych przyczynowo. Do niewątpliwie istotnych zagrożeń współczesnego świata należą problemy demograficzne i żywnościowe. Problem przeludnienia dotyczy krajów słabo rozwiniętych, które zamieszkuje ponad trzy czwarte ludności świata. Czy jesteśmy w stanie zapewnić żywność dla wszystkich potrzebujących? Tak, ale należy pamiętać, że już obec-

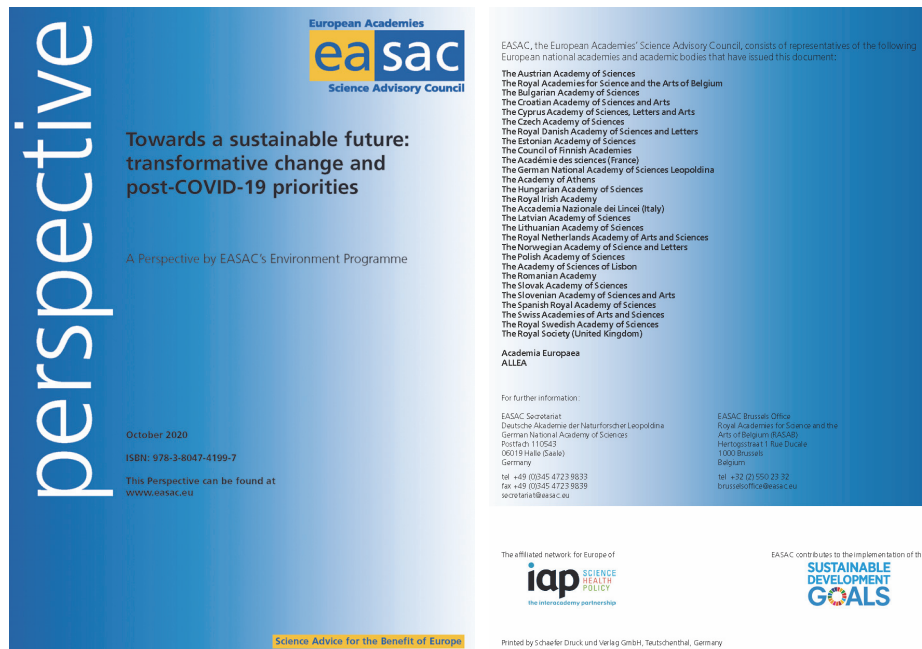
* Prof. dr hab. Rajmund Michalski (rajmund.michalski@ipis.zabrze.pl), przedstawiciel PAN w Panelu Środowiskowym EASAC, Instytut Podstaw Inżynierii Środowiska PAN w Zabrzu

nie rolnictwo obejmuje około 40% powierzchni ziemi i zużywa 70% wody zdatnej do picia oraz około 30% produkowanej na świecie energii!!!

Do roku 2050 Unia Europejska zobowiązała się osiągnąć tzw. neutralność klimatyczną. Realizacja tego celu będzie wymagała zdecydowanej transformacji społeczno-gospodarczej. W czerwcu 2019 r. Rada Europejska zaapelowała, aby z jeszcze większym wysiłkiem przeciwdziałać zmianom klimatu i zwróciła się do Komisji o przyspieszenie prac nad **unijną neutralnością klimatyczną** zgodnie z międzynarodowymi zobowiązaniami UE wynikającymi z **porozumienia paryskiego**. 11 grudnia 2019 r. opublikowano komunikat w sprawie **europejskiego Zielonego Ładu**. To nowo proponowana unijna strategia wzrostu, która ma przekształcić Unię w neutralne klimatycznie, sprawiedliwe i dostatnie społeczeństwo o nowoczesnej, oszczędnej i konkurencyjnej gospodarce. W komunikacie zapowiedziano inicjatywy w wielu ściśle powiązanych ze sobą dziedzinach, takich jak: polityka klimatyczna, środowiskowa, energetyczna, transportowa, przemysłowa, rolna oraz w dziedzinie zrównoważonego finansowania. W ramach europejskiego prawa o klimacie Komisja zaproponowała, aby ten cel dotyczący osiągnięcia neutralności klimatycznej do 2050 r. zapisać w ustawodawstwie, a następnie ustanowić właściwe przepisy niezbędne do jego osiągnięcia. W maju 2020 r. Komisja przyjęła projekt unijnej strategii bioróżnorodnościowej, w ramach której założono wzmocnienie obszarów chronionych w Europie oraz odbudowę zdegradowanych ekosystemów przez zwiększenie arealu rolnictwa ekologicznego, ograniczenie stosowania pestycydów, zmniejszenie ryzyka towarzyszącego pestycydom i sadzenie drzew. Z kolei, przyczyniając się do neutralności klimatycznej, do 2050 r. strategia „od pola do stołu” ma przedstawić obecny unijny system żywnościowy na model zrównoważony. Osiągnięcie celów Zielonego Ładu będzie wymagało zainwestowania bardzo dużych pieniędzy. Coraz więcej analiz wskazuje jednak, że zielone inwestycje generują więcej miejsc pracy, tworzą trwalsze fundamenty przyszłego dobrobytu i niosą ze sobą więcej korzyści społecznych (np. w obszarze zdrowia publicznego) niż kontynuacja starej wysokoemisyjnej gospodarki. W kontekście kryzysu gospodarczego, wywołanego pandemią koronawirusa, gospodarki państw UE tak czy inaczej potrzebują inwestycji, a europejscy politycy nie mają wątpliwości, że powinny one służyć zielonej transformacji unijnej gospodarki oraz transformacji cyfrowej. Nowy unijny budżet na kolejne 7 lat obejmuje, obok tradycyjnych funduszy w wysokości 1074 mld euro, także nowy Fundusz Odbudowy w kwocie 750 mld euro. Łącznie Unia zamierza skierować na realizację celów Zielonego Ładu co najmniej bilion euro z różnych publicznych i prywatnych źródeł.

Nowy raport EASAC: W kierunku zrównoważonej przyszłości: transformacyjna zmiana i priorytety po COVID-19

W październiku br. roku ukazał się kolejny raport EASAC zatytułowany „*Towards a Sustainable Future: Transformative Change and Post-COVID-19 Priorities*”.

W czasach wciąż trwającej pandemii **Autorzy tego ważnego opracowania ostrzegają**, że przyjęte jeszcze w latach 70. ubiegłego wieku kierunki rozwoju gospodarczego w obecnych realiach muszą być zmienione i dostosowane do aktualnych potrzeb. Jak pisze w słowie wstępnym prezydent EASAC, prof. Christina Moberg *Transformacja jest obecnie powszechnie używana w kontekście Nowego Zielonego Ładu. Jeśli ludzkość ma przetrwać i rozwijać się, konieczne są natychmiastowe działania*. Ten 47-stronicowy raport podzielono na trzy zasadnicze części. Dotyczą one prób odpowiedzi na następujące pytania: *Dlaczego musimy przeprowadzić zmiany transformacyjne?, Na czym powinny one polegać oraz Priorytety transformacyjne po pandemii COVID-19*. W odpowiedzi na pierwsze pytanie omówiono kwestie związane z nadmierną eksploatacją zasobów ziemi; zmiany klimatyczne; różnorodność biologiczna; problemy związane z przeludnieniem i nadmierną konsumpcją; analizy kosztów i korzyści w relacji dotychczasowa ekonomia a zrównoważony rozwój; PKB jako wskaźnik oraz cel polityczny; wpływ rozwoju cywilizacyjnego i technologicznego na środowisko; a także przedstawiono zrównoważone modele gospodarcze. W ramach próby odpowiedzi na pytanie, na czym taka transformacja w trudnych czasach popandemicznych powinna polegać, omówiono następujące zagadnienia: pandemia COVID-19 a zmiany transformacyjne w UE i na świecie; zastąpienie PKB wskaźnikami dobrobytu ludzi; przewyższanie nadmiernego wpływu partykularnych interesów nad interesami ogólnymi; świadomość społeczna oraz możliwe działania międzynarodowe z tym związane. Cały raport jest bogato ilustrowany i zawiera 184 pozycje literaturowe. Ze względu na potrzeby chwili, tym razem Pre-

zydium EASAC zdecydowało się nie powoływać grupy eksperckiej, lecz bazować na dotychczasowym dorobku i pracach Panelu Środowiskowego EASAC. Stąd odniesienie w aneksie do członków tego panelu obecnych na posiedzeniu w maju 2020 r. Nowa publikacja EASAC przedstawia skalę problemów, przed którymi stoi ludzkość, i apele o fundamentalną transformację naszych obecnych systemów gospodarczych i społecznych. Nie mamy już czasu na eksperymenty i czekanie na zmiany. Popyt na energię i surowce rośnie w wyniku wzrostu liczby ludności i zwiększonej konsumpcji, a wszystkie dowody naukowe wskazują, że zderzamy się z granicami możliwości Ziemi, od których zależą losy naszej cywilizacji. To, co wielu naukowców i polityków myślało w latach 90. XX w. o ochronie środowiska, obecnie już nie wystarcza. W dłuższej perspektywie zrównoważony rozwój jest ważny, ale nie może być dobrowolny. Krótkoterminowa perspektywa utrzymania *status quo* (m.in. w przypadku paliw kopalnych czy wydobycia surowców) jest absolutnie niewystarczająca.

Aby raport i jego przesłanie szybko dotarły do opinii publicznej i decydentów w dniu 29 października 2020 r. miała miejsce konferencja prasowa, podczas której dyrektor Panelu Środowiskowego EASAC prof. Mike Norton powiedział m.in.: *Wiedza naukowa na temat zmian klimatu rosła wykładniczo w ciągu ostatnich dziesięcioleci, jednak stały wzrost emisji gazów cieplarnianych jeszcze się nie skończył. W związku z tym musimy zadać sobie pytanie, czy dalsze takie nasze postępowanie może zabezpieczyć naszą planetę i nas samych?* Reprezentant Szwedzkiej Akademii Nauk prof. Anders Wijkman stwierdził: *Decydenci wydają się bardziej słuchać interesów przemysłowców niż głosu nauki.* I dodaje: *Wiele mówi się o przekierowaniu naszych wartości i systemów dofinansowania w kierunku bardziej zrównoważonej gospodarki, dzięki której możemy wygodnie żyć na naszej planecie. Niestety, nasze nieposkromione potrzeby prowadzą do tego, że niszczone są lasy, pola, morza i oceany, a przemysł nadal jest dotowany i unika płacenia za koszty środowiskowe swojej działalności. Problemem jest krótkoterminowy charakter naszego systemu politycznego i gospodarczego. Nazywam to tyranią tu i teraz.* Następnie dodaje: *Jednak nie jesteśmy szczęśliwsi, konsumując coraz więcej dóbr materialnych. Miejmy nadzieję, że pandemia udowodni, że konsumpcja sama w sobie nie jest głównym celem życia. To bardzo dobrze rozumie pokolenie Greta Tunberg.* Z kolei prof. Louise Vet z Holenderskiej Akademii Nauk dodała: *Mamy świadomość, że nasze wnioski rzucają wyzwanie przywódcom politycznym i światowym elitom, które prowadziły kampanię na rzecz tradycyjnej ekonomii, oczekującej, że nauka i technologia pozwolą na ciągły niczym nieograniczony wzrost gospodarczy. Wszyscy musimy zaakceptować ograniczenia naszej planety. Tylko natychmiastowa zmiana sposobu myślenia i postępowania uratuje świat dla naszych dzieci.*

Autorzy nowego raportu EASAC wymieniają niektóre z najpilniejszych i kluczowych działań w ramach planowanej transformacji. Są to:

- Zastąpienie PKB miarami realnego dobrobytu, które nie opierają się na eksploatacji i niszczeniu zasobów Ziemi.
- Przedłożenie interesów ogólnych ponad partykularne interesy gospodarcze poszczególnych państw i branż przemysłowych.
- Skierowanie planowania ekonomicznego na myślenie długoterminowe.
- Zaangażowanie przemysłu i sektora finansowego do stymulowania tych zmian i angażowania opinii publicznej.
- Wykorzystanie nowej sytuacji związanej z pandemią i ogólnoświatowym kryzysem gospodarczym do szybkiego wprowadzenia transformacji gospodarczej.

Decydenci i opinia publiczna muszą zrozumieć, dlaczego taka transformacja jest konieczna. W przeciwnym razie te słowa staną się kolejnym bezużytecznym hasłem. Transformacja oznacza całkowitą zmianę dotychczasowego sposobu myślenia w zakresie gospodarki, finansów i polityki społecznej, tak aby w równym stopniu traktować „ludzi, Ziemię i dobrobyt”. Chociaż pandemia COVID-19 spowodowała już istotne zmiany w sposobie myślenia w niektórych obszarach gospodarki, środki stymulacyjne na poziomie krajowym nadal opierają się na poglądach o potrzebie ożywienia gospodarki poprzez duże wydatki publiczne. Podobne działania były podejmowane już dawno, ale nie przynosiły oczekiwanych zmian. Przykładem jest 17 celów zrównoważonego rozwoju, proponowanych przez ONZ. Stopniowe zmiany w dotychczasowym postępowaniu zawodzą i tylko radykalna transformacyjna zmiana może zabezpieczyć przyszłość ludzkości. Dotyczy to fundamentalnej, ogólnosystemowej reorganizacji w dziedzinach technologicznych, ekonomicznych i społecznych. Termin „transformacja” pojawił się również w pakiecie Europejskiego Zielonego Ładu. W tym kontekście EASAC uznał, że przygotowany raport powinien być pomocny dla decydentów stojących przed wyzwaniami związanymi z określaniem priorytetów wydatków. Ponadto rozbieżność między tym, co jest potrzebne w zakresie redukcji emisji gazów cieplarnianych (GHG), a tym, co jest o realnie siągane, pogłębia się. Nawet ekstremalne skutki pandemii COVID-19 nie ograniczyły emisji zanieczyszczeń w istotnej skali. Opisano podstawowe czynniki wzrostu popytu, wynikające ze wzrostu liczby ludności i wzrostu spożycia na mieszkańca. Pomimo że współczynniki dzietności spadły w wielu krajach, prognozy na rok 2100 przewidują wzrost liczby ludności od 9,4 do 12,7 mld. Jeśli chodzi o spożycie na mieszkańca, raport pokazuje, w jakim stopniu wpływ stylu życia jednostki może różnić się o kilka rzędów wielkości, zarówno między krajami bogatymi i biednymi oraz między bogatymi i biednymi w poszczególnych krajach. Wybory żywieniowe konsumentów mają duży wpływ na zmianę klimatu i utratę różnorodności biologicznej. Sporo miejsca poświęcono w raporcie kwestiom ceny uprawnień do emisji dwutlenku węgla. Stwierdzono, że są one skutecznym, ale nie do końca właściwym narzędziem ekonomicznym do łagodzenia zmian klimatycznych. Sektor finansowy nie dostosował jeszcze swoich priory-

tetów, aby doprowadzić do wymaganego przejścia z dotychczasowej gospodarki opartej na paliwach kopalnych do opartej na energii odnawialnej i „zielonej” gospodarki o obiegu zamkniętym. Analizy przeprowadzone przez naukowców zajmujących się zrównoważonym rozwojem i różnorodnością biologiczną jednoznacznie wskazują na potrzebę zmian we wszystkich sektorach: począwszy od demografii, przez konsumpcję i produkcję; dekarbonizację i produkcję energii; żywność, biosferę i wodę, aż do inteligentnych miast i lepszego wykorzystania technologii cyfrowych. Stwierdzono, że Unia Europejska może odgrywać wiodącą rolę w globalnej odpowiedzi na wyzwania związane ze zrównoważonym rozwojem, jeżeli przedsiębiorstwa będą mogły współpracować z krajowymi i ogólnoeuropejskimi organami regulacyjnymi oraz sektorem finansowym w celu wprowadzenia niezbędnych zmian. Krytycznym wyzwaniem jest przekonanie przemysłu i inwestorów, że transformacyjna zmiana jest lepsza niż ochrona starej gospodarki, opartej na paliwach kopalnych.

Podsumowując, omawiany raport przedstawia dowody na to, że walka ze zmianą klimatu, utratą różnorodności biologicznej i wyczerpywaniem zasobów Ziemi wymaga jednoznacznych i natychmiastowych działań. Konkluzje te podważają paradygmat społeczny i polityczny z ostatnich 50 lat, kiedy decydenci i politycy byli przekonani o tym, że ciągłe doskonalenie tradycyjnej gospodarki pozwoli na nieskończone utrzymanie wzrostu gospodarczego. Uznanie nowych realiów będzie wymagało zmiany sposobu myślenia przywódców politycznych, a także zmiany kulturowej w społeczeństwie. Nauka może w tym pomóc, ale jej wpływ będzie ograniczony, jeśli politycy nie sprostają tym wyzwaniom.

W czasach, gdy media epatują nas nie zawsze sprawdzonymi informacjami, bywamy narażeni na różne fake newsy i teorie spiskowe. Czy EASAC i jej opracowania są miarodajne? Odpowiedzią niech będzie to, że pod koniec 2018 r. organizacja ta została uznana przez prestiżową Public Affairs Awards Europe za „Think Tank of the Year”, co świadczy o tym, że działalność ta jest doceniana w gronie fachowców. Serdecznie zachęcam wszystkich do zapoznania się z tym, czym zajmuje się EASAC i jakie są publikowane tam opinie.

Towards a sustainable future: transformative change and post-COVID-19 priorities

Demand for energy and resources has been growing as a result of population growth and increased consumption to the point where all the scientific evidence shows we are bumping up against fundamental planetary boundaries on which our civilizations depend. In new EASAC report trends that lead calls for “transformative” change, with a focus on some of the systemic and structural failures that are driving our current unsustainable development has been discussed.

Key words: EASAC, Green Deal, transformative economy